

1980-årenes økonomi sammenlignet med 1930-årenes – tallenes tale

Odd Aukrust

Statistisk Sentralbyrå, Oslo

SUMMARY: A number of key economic indicators (Gross Domestic Product, Industrial Production, Unemployment, Commodity Exports, and Consumers' Prices) are shown graphically and compared for the two periods 1928-1939 and 1972-1984 for the United States, Western Europe, and four Nordic Countries individually. The Great Depression of the 1930's is shown to have hit the Nordic Countries much less hard than it hit the rest of the world. During the 1970's and 1980's the picture was more varied, Finland and oil-rich Norway comparing more favourably than Denmark and Sweden with the world as a whole.

1. Innledning

Når Nordens nasjonaløkonomer samles ved sine 3-årige møter, er det tradisjon (og forståelig) at søkelyset rettes mot aktuelle problemer – i år arbeidsløsheten, veksten i den offentlige sektor, nasjonale og internasjonale kreditt- og valutaproblemer. Men perspektivet er denne gang forfriskende nytt: Vi ønsker å se dagens bekymringer mot en bakgrunn av de beryktede 1930-årene. Vårt håp er at vi ved å kartlegge likhetspunkter og ulikheter mellom de to perioder bedre skal kunne forstå dagens og morgendagens utfordringer.

Det er min oppgave å gi den generelle bakgrunn for en slik sammenligning. Med tall og diagrammer vil jeg benytte min tid til å sammenligne hovedtrekkene i den økonomiske utviklingen innenfor hver av de to perioder. Jeg vil herunder ha blikket rettet dels mot USA og Vest-Europa, dels mot økonomien i hvert enkelt av de nordiske land (Island unntatt). Vi vil finne likhetspunkter, men også betydningsfulle ulikheter landene imellom.

Nedgangsperioden i 1930-årene kom etter sterk vekst i 1928 og et toppunkt i 1929. Den tilsvarende oppgangsperiode forut for 1970- og 1980-årenes vanskeligheter kan vi tidfeste til 1972-1973. Vår sammenligning vil derfor i hovedsak måtte gjelde perioden fra 1928 til 1939 på den ene siden og perioden fra 1972 til 1983 på den annen.

1980-årenes økonomi sammenlignet med 1930-årenes – tallenes tale

Odd Aukrust

Statistisk Sentralbyrå, Oslo

SUMMARY: A number of key economic indicators (Gross Domestic Product, Industrial Production, Unemployment, Commodity Exports, and Consumers' Prices) are shown graphically and compared for the two periods 1928-1939 and 1972-1984 for the United States, Western Europe, and four Nordic Countries individually. The Great Depression of the 1930's is shown to have hit the Nordic Countries much less hard than it hit the rest of the world. During the 1970's and 1980's the picture was more varied, Finland and oil-rich Norway comparing more favourably than Denmark and Sweden with the world as a whole.

1. Innledning

Når Nordens nasjonaløkonomer samles ved sine 3-årige møter, er det tradisjon (og forståelig) at søkelyset rettes mot aktuelle problemer – i år arbeidsløsheten, veksten i den offentlige sektor, nasjonale og internasjonale kreditt- og valutaproblemer. Men perspektivet er denne gang forfriskende nytt: Vi ønsker å se dagens bekymringer mot en bakgrunn av de beryktede 1930-årene. Vårt håp er at vi ved å kartlegge likhetspunkter og ulikheter mellom de to perioder bedre skal kunne forstå dagens og morgendagens utfordringer.

Det er min oppgave å gi den generelle bakgrunn for en slik sammenligning. Med tall og diagrammer vil jeg benytte min tid til å sammenligne hovedtrekkene i den økonomiske utviklingen innenfor hver av de to perioder. Jeg vil herunder ha blikket rettet dels mot USA og Vest-Europa, dels mot økonomien i hvert enkelt av de nordiske land (Island unntatt). Vi vil finne likhetspunkter, men også betydningsfulle ulikheter landene imellom.

Nedgangsperioden i 1930-årene kom etter sterk vekst i 1928 og et toppunkt i 1929. Den tilsvarende oppgangsperiode forut for 1970- og 1980-årenes vanskeligheter kan vi tidfeste til 1972-1973. Vår sammenligning vil derfor i hovedsak måtte gjelde perioden fra 1928 til 1939 på den ene siden og perioden fra 1972 til 1983 på den annen.

Tabel 1. Vekstrater 1820-1982^(a).

	BNP	BNP pr. innbygger
1820-1870	2.2	1.0
1870-1913	2.5	1.4
1913-1950	1.9	1.2
1950-1973	4.9	3.8
1973-1982	2.1	1.3

Kilde: Maddison (1982) tabell 4.9 (1820-1973). OECD (1973-1982).

Note: ^(a) Tallene for 1820-1973 er uveide gjennomsnitt av vekstratene for 16 land (1820-1870 13 land). Tallene for 1973-1982 gjelder hele OECD-området.

Vi bør imidlertid ikke glemme at mellom 1930-årene og 1970/80-årene ligger den lengste og sterkeste vekstperiode som den industrialiserte verden noen gang har opplevd (se tabel 1). I historisk perspektiv er det *denne* perioden som skiller seg ut, ikke 1930-årene og 1970/80-årene. I våre drøftelser skal vi derfor ikke se bort fra at også en sammenligning med 1950- og 1960-årene iblant kan være nyttig.

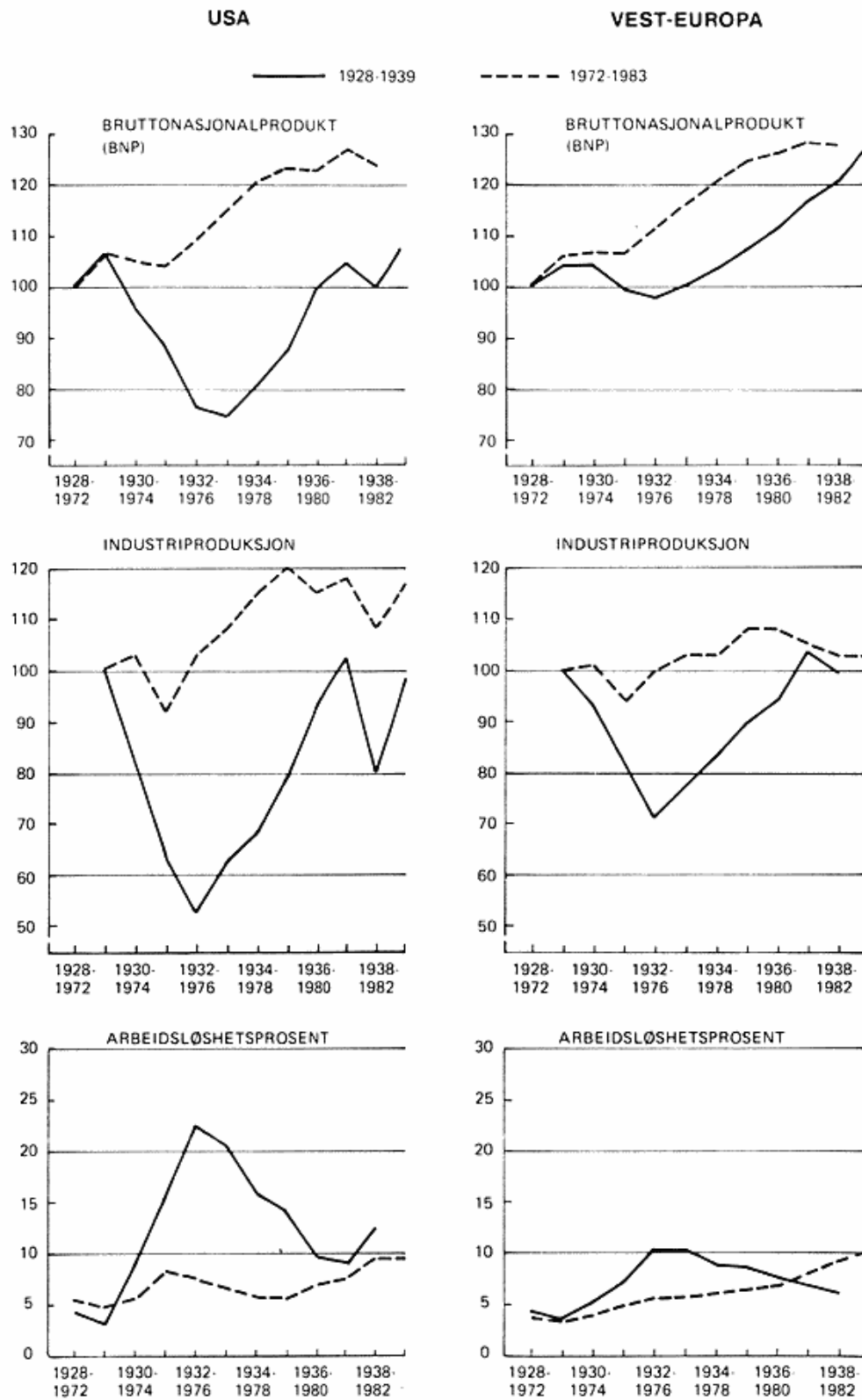
Når en sammenligning omfattende så lange tidsperioder og så mange land overhodet er mulig, skyldes det utelukkende det møysommelige arbeid som i årenes løp er utført av internasjonale organisasjoner og interesserte enkeltpersoner for å gjøre sammenlignbar statistikk tilgjengelig for almenheten. De tall jeg skal bruke, er i stor utstrekning lånt fra Angus Maddison, tidligere OECD, nå professor i Storbritannia. Jeg kvitterer for lånet ved varmt å anbefale hans bok *Phases of Capitalist Development* (1982) som ikke bare gir en utmerket analyse av veksten i den vestlige verden siden 1500-tallet, men som dessuten inneholder nasjonalregnskapstall og annen statistikk for 17 land (derunder alle de 4 nordiske) fra 1700-tallet til i dag, så langt tilbake som slike tall foreligger.

2. Verdensøkonomien

2.1 Produksjon og sysselsetting

La oss først stille spørsmålet: Hvor ille var egentlig 1930-årene? Var de så vanskelige som vi ofte forestiller oss? Hvilke likhetspunkter er det mellom 1930-årene og den tidsperiode vi nå gjennomlever?

Figur 1 antyder svaret. Her er på venstre halvdel av figuren vist utviklingen i bruttonasjonalprodukt, industriproduksjon og arbeidsløshetsprosent for USA for hver av periodene 1928-1939 og 1972-1983. På høyre halvdel av figuren er gitt

Figur 1.

tilsvarende opplysninger for Vest-Europa. De Europeiske tall er imidlertid ikke helt sammenlignbare for de to perioder.¹

Et studium av figuren viser at 1970/80-årene åpenbart har viktige likhetspunkter med 1930-årene. I begge tilfeller blir en periode med sterk vekst avbrutt av plutselig og markant svikt i produksjonen. Deretter følger i begge tilfeller en lang årrekke hvor produksjonsveksten er svakere og arbeidsløshetstallene høyere enn tidligere. Vi merker oss videre – nærmest som et kuriosum – at et produksjonsfall fra 1937 til 1938 har et motstykke i en tilsvarende svikt i produksjonen i 1982. Men dermed er det også slutt på likhetspunktene mellom de to perioder.

Vi kan summere opp inntrykket av figur 1 på følgende måte:

(a) Produksjonssvikten var langt voldsommere i første del av 1930-årene enn det vi har opplevd under 1970/80-årenes stagnasjonsperiode. Mens kurvene såvel for bruttonasjonalproduktet som industriproduksjon viser kraftige fall fra 1929 til 1932, innskrenker svikten i siste periode seg til små hakk i vekstkurvene i 1975. Mens det i begynnelsen av 1930-årene var mange land som opplevde fall i bruttonasjonalproduktet fra et år til det neste på 8-10 prosent og mer, ofte i flere år på rad, har det i 1970/80-årene hørt til sjeldenhetene at et land har opplevd større produksjonssvikt i ett enkelt år enn 2 prosent. Forskjellen er så markant at det i virkeligheten er nokså meningsløst å sidestille de to tidsperioder.

(b) Krisen i 1930-årene var særlig alvorlig i USA, hvor totalproduksjonen målt ved bruttonasjonalproduktet falt med 31 prosent fra 1929 til 1932/33. I Vest-Europa var fallet i bruttonasjonalproduktet, ifølge våre tall, ca. 7 prosent i samme tidsrom. Brukes industriproduksjonen som indikator, var forskjellen mellom produksjonssvikten i USA (47 prosent) og seks ikke-nordiske land i Vest-Europa (28 prosent) mindre markert.

(c) Produksjonssvikten i USA var ikke bare sterkere enn i Vest-Europa, men den var også mer langvarig. Mens Vest-Europa etter 5 år, i 1934, på nytt nådde produksjonsnivået fra 1929, lå bruttonasjonalproduktet i USA på samme tid fortsatt 25 prosent under det tidligere toppnivået. I USA ble produksjonstoppen fra 1929 først nådd på nytt i 1939.

(d) Den beskrivelse som er gitt av produksjonsutviklingen i 1930-årene, bekreftes av arbeidsløshetstallene. Arbeidsløshetsprosenten steg til langt større høyder i USA

1. Mens tallene for 1970/80-årene refererer seg til hele det vest-europeiske OECD-området, er seriene for 1930-årene i alminnelighet et uveiet gjennomsnitt av tall for 12 vest-europeiske land, dog slik at serien for industriproduksjonen i Vest-Europa i 1930-årene inkluderer bygge- og anleggsvirksomhet samt kraftforsyning og dessuten bare gjelder 5 kontinentale land pluss Storbritannia (uveiet gjennomsnitt). Merk videre at basisår for seriene for industriproduksjonen er forskjøvet ett år frem i forhold til basisår for de øvrige seriene.

Tabell 2. *Industriproduksjon (inkl. bygge- og anleggsvirksomhet og kraftproduksjon) i en del vest-europeiske land 1929-1938. Indekstall 1929 → 100.*

	1929	1932	1938
Belgia	100	69	79
Frankrike.....	100	72	76
Italia	100	67	99
Nederland	100	84	104
Storbritannia.....	100	84	115
Tyskland	100	53	126

Kilde: League of Nations.

enn i Vest-Europa under de verste kriseårene og holdt seg også høyere gjennom slutten av perioden.

(e) Mens 1930-årenes økonomiske problemer gjorde seg sterkest gjeldende i USA, synes det motsatte å ha vært tilfelle i 1970/80-årene. USA's økonomi har i denne perioden vært preget av tradisjonelle oppgangs- og nedgangsperioder omkring en trend som har steget noe svakere enn tidligere, men ikke meget. Også i Vest-Europa har konjunkturelle flukturasjoner vært merkbare. Men her er totalbildet preget mer av stagnasjon enn av »opp og ned«. Skarpest kommer dette til syne i industriproduksjonen, som bare lå 3 prosent høyere i 1983 enn 10 år tidligere, og i arbeidsløhetstallene som har steget uavbrutt gjennom hele perioden.

Før vi går videre er det nødvendig å minne om at tallene for Vest-Europa er gjennomsnittstall som dekker over betydelige ulikheter mellom de enkelte land. I 1970/80-årene har økonomien i de forskjellige vest-europeiske land riktignok hatt en nokså parallell utvikling. Annerledes var det i 1930-årene, som tabell 2 viser. Tre ulike mønstre avspeiler seg: (i) Belgia og Frankrike (to »gullblokkland«) med industrien i permanent krisesituasjon, (ii) Nederland og Storbritannia som greide seg noe bedre (Storbritannia devaluerte tidlig i 1930-årene), (iii) Italia og Tyskland («aksestatene») som ble hårdere rammet enn andre av krisen tidlig på 1930-tallet, men som oppnådde betydelig vekst i siste del av perioden. Opprustning og en ekspansiv økonomisk politikk var forklaringen på det siste.

Vi skal senere se at de fire nordiske land klarte seg bedre gjennom 1930-årenes vanskeligheter enn noen av de land som her er nevnt.

2.2 Utenrikshandel og priser

Hvis vi forlater tallene for produksjon og sysselsetting og i stedet ser på utviklingen i utenrikshandel og priser, vil vi finne at ethvert likhetspunkt mellom 1930-årene og 1970/80-årene opphører.

En av 1930-årenes hovedbekymringer var et voldsomt og langvarig prisfall. Gjennom en lang rekke år la deflasjonen en klam hånd over ethvert nytt initiativ. Prisetallet var alment og gav seg uttrykk i synkende levekostnader, men var særlig markert for råvarer og jordbruksprodukter. Fordi prisfallet var så utpreget for landbruksprodukter, førte det over hele den industrialiserte verden til en utarming av jordbrukerne, som i tillegg til lave produktpriser ofte slet med betydelige lån opptatt til en lavere pengeverdi. En annen virkning av de fallende råvarepriser var at de skapte valutapolitiske problemer for land som ensidig hadde basert sin utenriksøkonomi på slike produkter.

Kontrastene med 1970/80-årene er åpenbare. Vår tidsperiodes store bekymring har ikke vært deflasjonen, men inflasjonen. Også inflasjonen har selvsagt hatt skadevirkninger. Den har ganske visst ikke, som deflasjonen, skapt gjeldsproblemer og rammet den private investeringsvilje. Snarere må vi tro at det motsatte har vært tilfelle. Men inflasjonen har tvunget (eller forledet) land etter land til å føre en stram økonomisk politikk, og dette har på mange måter vært en like effektiv brems på veksten i 1970/80-årene som investeringsvikten var i 1930-årene.

Like forskjellig som prisutviklingen har vært i de to perioder, like store ulikheter finner vi i utviklingen av verdenshandelen. I 1930-årene gikk det en utpreget proteksjonistisk bølge over verden, delvis framtunget av de valutaproblemer som mange land så seg stilt overfor. Sammen med den alminnelige produksjonssvikten førte dette til en sterk kontraksjon i verdenshandelen – en kontraksjon som var til skade for alle. Fordi prisene på de internasjonale handelsvarer samtidig sank, ble utslagene voldsomme i tallene for verdenshandelens verdi. På fire år, fra januar 1929 til januar 1933, gikk verdien av verdenshandelen regnet i gull-dollar ned til under en tredjedel. En slik utvikling har verden unngått under den nåværende stagnasjonsperiode.

Vi kan studere forholdene nærmere ved å kaste et blikk på figur 2. Øverste del av figuren gjengir eksporttall for henholdsvis USA og Vest-Europa, i begge tilfeller angitt som volumtall. Kontrasten mellom de to tidsperioder vi studerer, er slående. Gjennom 1930-årene var utviklingen i eksporten over alt svakere enn utviklingen i bruttonasjonalproduktet. Dette gjaldt særlig USA – kanskje et uttrykk for at de proteksjonistiske tendenser gjorde seg særlig sterkt gjeldende der. Men også i Vest-Europa lå eksportvolumet i 1939 10 prosent under det nivå som var passert 10 år tidligere. Under den stagnasjonsperiode vår generasjon nå gjennomlever, har verdenshandelen derimot vært i kontinuerlig vekst, bare avbrutt av mindre tilbakeslag i 1975 og 1982. Mellom 1972 og 1979 økte eksportvolumet omtrent dobbelt så sterkt som bruttonasjonalproduktet, etter Maddisons tall. Vi vet fra andre kilder at denne tendens i hovedsak har fortsatt på 1980-tallet.

investeringslysten! Bildet endret seg noe mot slutten av 1930-årene. Likevel lå konsumprisene i de aller fleste vest-europeiske land i 1939 fortsatt 5-15 prosent lavere enn i 1929 og i USA hele 19 prosent lavere. Dette er et helt annet bilde enn det vi kjenner fra 1970/80-årene, hvor inflasjonen har vært oppfattet som et minst like stort problem som arbeidsløsheten.

3. De nordiske lands økonomi

La oss så gå over til å se på hva tallene kan fortelle om utviklingen i våre egne land. Først og fremst skal vi – land for land – sammenligne 1930-årenes økonomi med 1970/80-årenes. Men det har også interesse å sammenholde utviklingen i Norden med utviklingen i den øvrige verden. Endelig finnes det likheter og ulikheter mellom de nordiske land innbyrdes som er verd å registrere. Alle disse aspekter skal vi berøre i det følgende.

Dessverre mangler stort sett tall for Island; omtalen må derfor i hovedsak begrenses til å gjelde de øvrige 4 land i Norden.

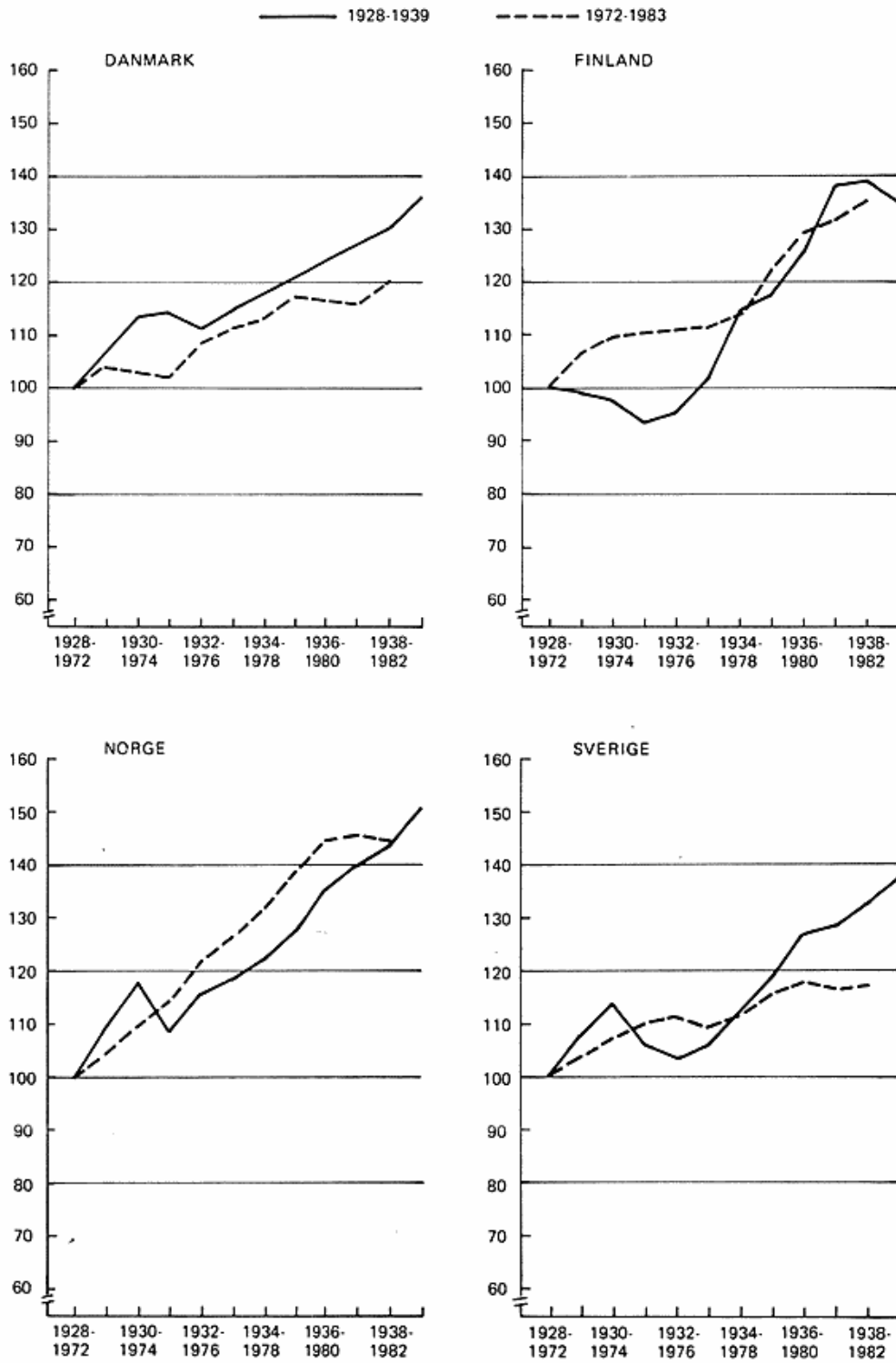
3.1 *Bruttonasjonalprodukt. Industriproduksjon*

Vi har tidligere sett at for den industrialiserte verden som helhet var krisen i 1930-årene langt alvorligere enn krisen i 1970/80-årene. Ikke bare var produksjonsfallet brattere den gang enn nå. Det tok også lengre tid, særlig i USA, før ny oppgang brakte produksjonen opp igjen til det tidligere toppnivå.

For de nordiske land er bildet delvis et annet. Også for Norden kan vi nok fastslå, så lenge vi ser de 4 land under ett, at krisen i første del av 1930-årene rammet hardere enn krisen i midten av 1970-årene. Men mens de vanskelige år på begynnelsen av 1930-tallet hurtig ble avløst av en vekstperiode som var mer markert i Norden enn i resten av verden, gjelder nærmest det motsatte for 1970/80-årene. Vi kan altså si at mens 1930-årenes økonomiske tilbakeslag rammet Norden kraftig, men forbigående, har 1970/80-årenes tilbakeslag vært mindre dyptgående, men vanskeligere å overvinne.

Dette mønster finner vi mest rendyrket i *Finland* og *Sverige*. I begge land viste bruttonasjonalprodukt og industriproduksjon betydelige fall fra 1930 til 1932. I begge land var veksten gjennom resten av 1930-årene så sterk at bruttonasjonalproduktet i 1938 nådde høyt over 1928-nivået – 33 prosent over i Sverige og 39 prosent over i Finland. Utviklingen i 1970/80-årene har på viktige punkter vært en annen. Både i Finland og Sverige var produksjonssvikten i 1975/76 beskjeden sammenlignet med hva den var i 1931/32. Til gjengjeld har produksjonsveksten i begge land vært svakere fra 1976 til 1982 enn den i sin tid var fra 1932 til 1938. Dette gjelder særlig Sverige og – i begge land – særlig industriproduksjonen. Vi

Bruttonasjonalprodukt

Figur 3.

kommer, for mange overraskende, til det resultat at veksten både i Finland og Sverige har vært svakere i siste 10-årsperiode enn den var i de beryktede 1930-årene.

I *Danmark* gav krisen i første halvdel av 1930-årene seg mindre utslag i bruttonasjonalproduktet målt i volum enn tilfellet var i Finland og Sverige. Det er grunn til å tro at dette hadde sammenheng med landbrukets dominerende plass i den danske økonomi. Den enkelte landbruker reduserer ikke sin produksjon i vanskelige tider. Snarere tvert imot. Landbruksproduksjonen ble derfor i det store og hele holdt oppe. 1930-årenes krise rammet Danmark først og fremst ved et sterkt fall i eksportprisene for landbruksprodukter og ved forverrede terms of trade. I 1970/80-årene har produksjonsutviklingen i Danmark vært mer på linje med utviklingen i Finland og Sverige. Vi merker oss spesielt at Danmark, i likhet med de to andre, hadde sterkere produksjonsvekst fra 1928 til 1938 enn fra 1972 til 1982.

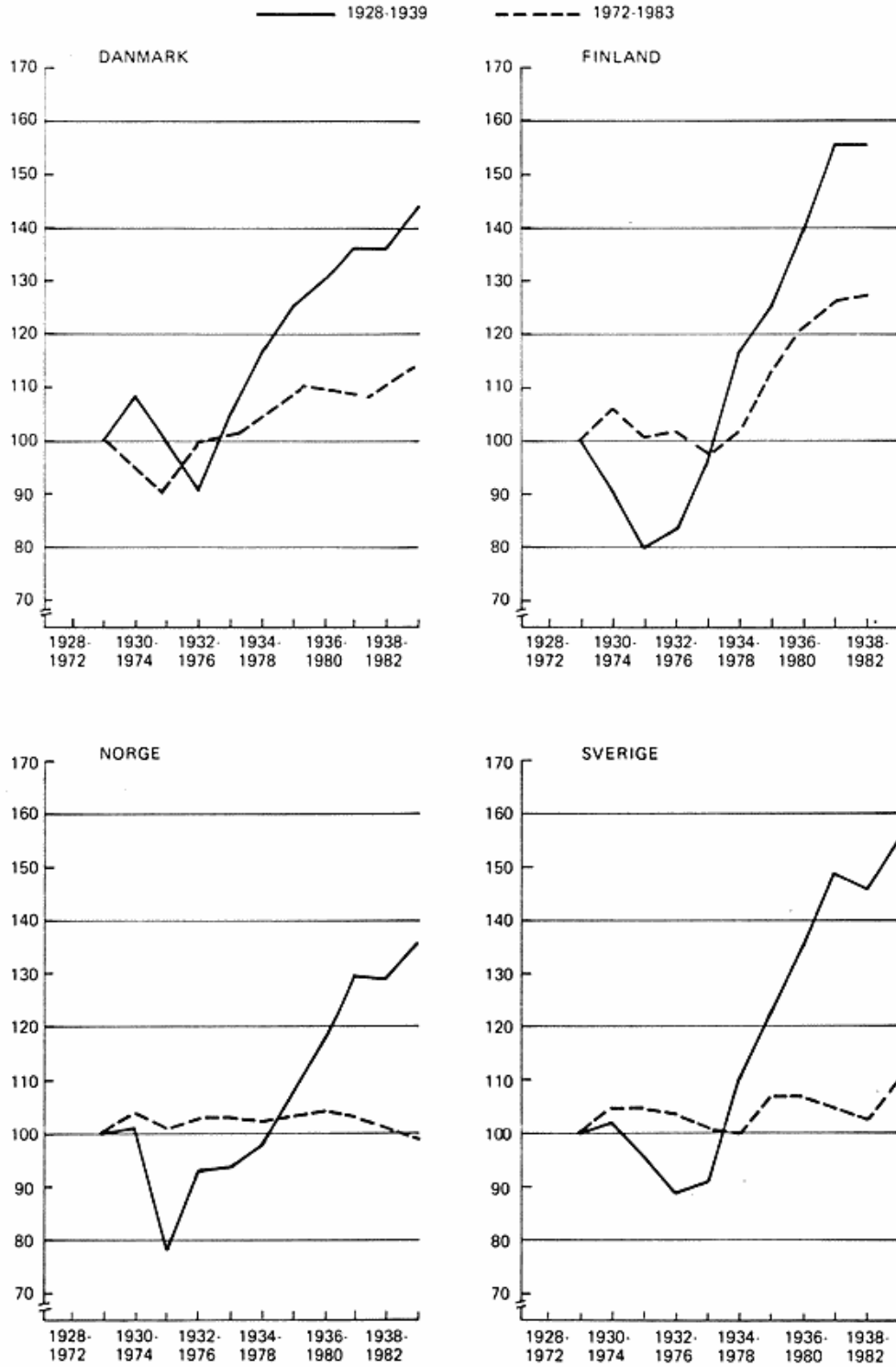
I *Norge* har en sammenligning mellom 1930-årene og 1970/80-årene mindre interesse, fordi tallene fra den siste 10-årsperioden helt domineres av at Norge har blitt en oljenasjon. Vi kan imidlertid merke oss at Norge i 1930-årene fulgte det samme produksjonsmønster som Finland og Sverige: Markant produksjonssvikt i første del av perioden, senere sterk vekst. Vi noterer ellers at Norge er det eneste av de nordiske land som har hatt like sterk samlet produksjonsvekst i siste 10-årsperiode som den som ble registrert mellom 1928 og 1938. Dette skyldes utelukkende oljen. Ser vi spesielt på industriproduksjonen, viser det siste 10-år en stagnasjon som er enda mer markert i Norge enn i Sverige – et klart tegn på at fundamentale endringer er i ferd med å skje i norsk økonomi.

La oss avrunde med noen ord om produksjonsveksten i Norden i disse to perioder sammenlignet med den tilsvarende vekst ute i verden. Hovedinntrykket er entydig. De nordiske land slapp utrolig lett fra den krise som lammet resten av verden i 1930-årene. Ser vi 10-årsperioden 1928-1938 under ett, må perioden for Nordens vedkommende i virkeligheten karakteriseres som en betydelig vekstperiode. For den siste 10-årsperioden er bildet mer variert. Finland hører også i denne perioden til de land i verden som har klart seg best. Norge har blitt en oljenasjon. Danmark og Sverige har hatt en vekst i underkant av det gjennomsnittlige for industrilandene.

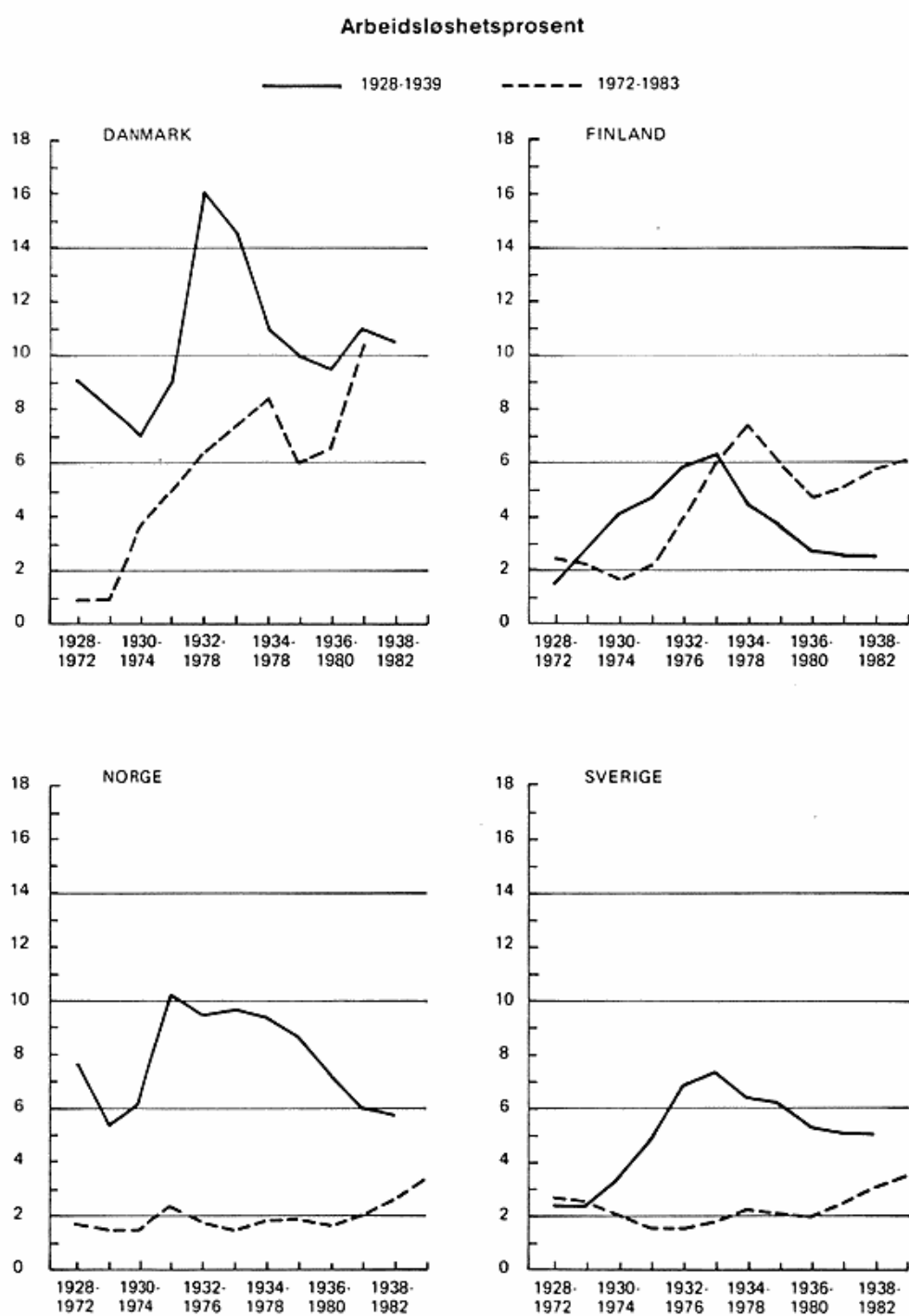
3.2 Arbeidsløshet. Utenrikshandel. Priser

Vi skal utdype bildet noe ved også å kaste et blikk på figurene 4, 5 og 6 som viser utviklingen i arbeidsløshet, utenrikshandel og priser i de to perioder for hvert av de nordiske land.

Industriproduksjon

Figur 4.

Figur 5.

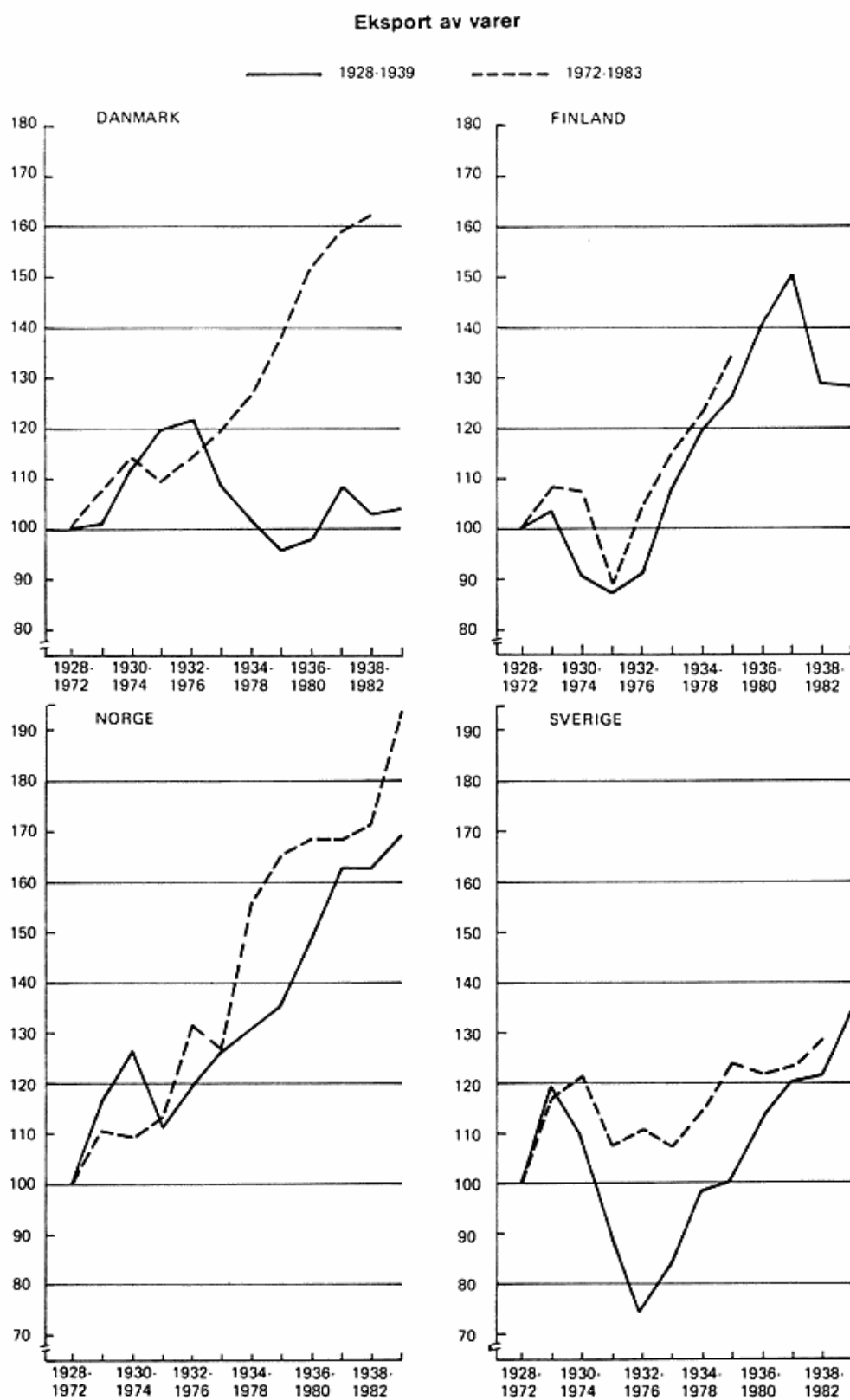
Arbeidsløshetstallene (figur 5) viser at krisen i 1930-årene - tross produksjonsveksten - ikke gikk de nordiske land helt forbi. Særlig i Danmark og Norge nådde arbeidsløshetsprosenten betydelige høyder, mens Sverige og særlig Finland klarte seg bedre. Gjennom hele 1930-årsperioden lå dog arbeidsløshetsprosenten i de nordiske land - med Danmark som viktig unntak - noe lavere enn ellers i industrilandene. Også i 1970/80-årene må arbeidsløsheten i Norden sies å ha vært lav ved en internasjonal sammenligning. Særlig gjelder dette Norge og Sverige som (sammen med Japan, Sveits og Østerrike) skiller seg skarpt ut fra alle andre OECD-land.

Vi har tidligere registrert som et bemerkelsesverdig trekk ved 1970/80-årene at arbeidsløshetsprosenten nesten over alt i den industrielle verden har steget år for år. Denne trenden finner vi i hovedsak igjen også i de nordiske land.

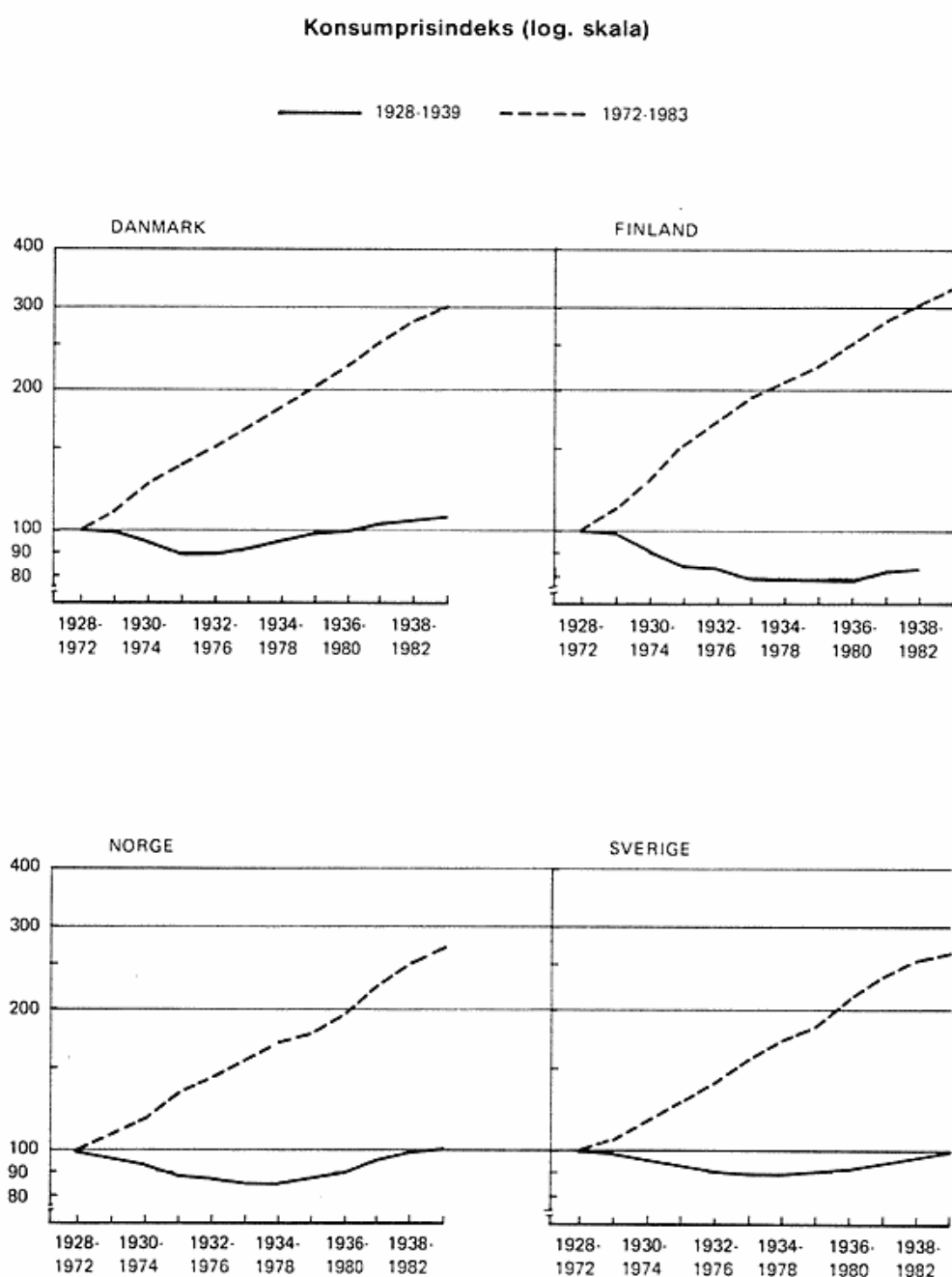
Tallene for utenrikshandelen (figur 6) kan vi gjøre oss fort ferdige med. For 1930-årene viser de nøyaktig samme bilde som produksjonstallene: Et tilbakeslag i de verste kriseårene (mest markert i Sverige) og senere oppgang til nye topper. Kontrasten til resten av verden er på nytt slående. Mens både Vest-Europa's og USA's eksportvolum viste nedgang fra 1928 til 1938, hadde alle nordiske land en eksportvekst i samme tidsrom. Styrken i veksten varierte imidlertid sterkt, fra bare noen få prosent i Danmark til over 60 prosent i Norge. Vi aner en årsakssammenheng mellom det forhold at Norden lå på topp i Vest-Europa både m.h.t. eksportvekst og produksjonsvekst - produksjonsveksten i Norden var i betydelig grad eksportledet. Vi aner en tilsvarende årsakssammenheng for 1970/80-årene, men denne gang i motsatt retning: Sverige og til dels Danmark har i denne perioden hatt svakere vekst i eksporten enn flertallet av de europeiske OECD-land, og de har også ligget noe under det vest-europeiske gjennomsnittet m.h.t. vekst i bruttonasjonalproduktet.

Et interessant spørsmål blir så hvorfor Nordens prestasjoner på eksportmarkedene var så gode i 1930-årene og så beskjedne i 1970/80-årene. Vi har i det foregående konstatert at de nordiske land håndterte sine realøkonomiske problemer bedre enn den øvrige verden i 1930-årene. Det motsatte må sies om innsatsen i 1970/80-årene - dog med Finland som unntak. På samme måte kan vi fastslå at Norden greide prisproblemene bedre enn mange andre land i 1930-årene, mens det samme ikke kan sies om 1970/80-årene. Kan vi ane en sammenheng her?

Hovedbekymringen for prispolitikken i 1930-årene var deflasjonen, som bremsset produksjonen og var en alvorlig hindring for å få fart i investeringsvirksomheten. I kampen mot deflasjonen lyktes de land best som i årene 1931-1933 devaluerte sine valutaer - blant dem alle de nordiske. Mens konsumprisnivået mellom 1931 og 1935 sank med fra 10 til 14 prosent i Be-Ne-Lux-landene, Tyskland, Italia, Sveits

Figur 6.

Figur 7.

og USA og med hele 28 prosent i Frankrike, ble prisfallet stanset i Finland, Norge og Sverige og avløst av stigning i Danmark. I den utstrekning disse resultater var oppnådd gjennom devalueringer av de nordiske valutaer, ble samtidig disse lands konkurranseevne bedret - i hvert fall for en tid.

Vender vi oss så til 1970/80-perioden, har hovedbekymringen vært inflasjonen, ikke deflasjonen. Inflasjonsproblemet har Norden behersket dårligere enn – med få unntak – resten av OECD-landene. Konsekvensen har vært at svak konkurranseevne har hatt en tendens til å bremse eksportveksten og produksjonen. Periodiske devalueringer har lettet presset for en tid, men på lengre sikt har devalueringene hovedsakelig bidratt til å gi inflasjonen ny næring.

Fra denne siste konklusjon må dog gjøres unntak for Finland og – såvidt jeg forstår – Island. EFTA-sekretariatet har nylig offentliggjort en undersøkelse av hvordan de enkelte medlemslands eksport har utviklet seg i årene fra 1970 til 1982. (Utne, 1984). Undersøkelsen viser at Norge og Sverige i dette tidsrom har tapt sterkt i konkurranseevne (målt ved lønnskostnader pr. produsert enhet uttrykt i felles valuta) i forhold til andre land i verden, Norge mest, mens Finland og Island har fått sin konkurranseevne bedret. I tråd med dette har Sverige og Norge tapt markedsandeler på verdensmarkedet for industriprodukter, mens Finland (og Island) har hatt tilsvarende gevinster. Jeg mangler tilsvarende tall for Danmark, men antar at Danmark befinner seg i klasse med Norge og Sverige. Er det urimelig å tro at vi i disse forhold finner noe av forklaringen på at Finland er det nordiske land som i 1970/80-årene har mestret sine vekstproblemer best?

4. Avsluttende betraktninger

Slik er tallenes tale. Det er ikke min oppgave å drøfte hvordan tallene skal tolkes. Noen tanker i den retning vil jeg likevel tillate meg. Jeg vil da ikke bare holde meg 1930-årene og 1970/80-årene for øye, men også ha 1950/60-årene i tanken.

Det totalinntrykk jeg sitter igjen med, er et bilde av *mangfold*. Selv når vi sammenligner 1970/80-årenes økonomi med 1930-årenes, finner vi færre likhetspunkter enn det er ulikheter. Og kontrasten mellom disse to perioder på den ene siden og det mellomliggende »gyldne kvartsekel« på den annen er iøynefallende. Dette gjelder når vi betrakter alle de industrialiserte land som et samlet hele. Inntrykket av mangfold øker når vi går i detalj og analyserer hvert enkelt lands erfaringer. Kan et så skiftende erfaringsbilde gis en enhetlig tolkning?

Én tolkning som tilbys oss, er idéen om at det økonomiske liv beherskes av lange bølger: Ifølge denne hypotesen representerte 1930-årene et bunnpunkt på en 50-60-årsbølge; perioden fra slutten av 1940-årene til begynnelsen av 1970-årene en bølgetopp; og 1970/80-årene en ny nedgang som – ifølge teorien – neppe vil være overvunnet før et stykke ut i 1990-årene. Skal vi ta dette alvorlig?

Teorien om de lange bølger skriver seg fra 1920-årene. Den skyldes Kondratieff, en i og for seg respektert sovjetrussisk konjunkturforsker som etter hvert fikk pro-

blemer med det kommunistiske regime, fordi hans teorier om lange bølger harmonerte dårlig med Marx's lære om kapitalismens uunngåelige sammenbrudd.

Sannsynligvis ville Kondratieff ha vært glemt i dag om ikke teorien om de lange bølger hadde vært tatt opp igjen på slutten av 1930-tallet av en anerkjent størrelse som Joseph Schumpeter. Hos Schumpeter er teorien om de lange bølger vevet sammen med ideer om »entreprenørens« og »innovasjonenes« (tekniske og sosiale) sentrale rolle i det økonomiske liv. De tekniske innovasjoner kommer ifølge Schumpeter i bølger. Han mente at verden inntil 1930 hadde opplevd tre slike innovasjonsbølger: Den første industrielle revolusjon var knyttet til bomulls-tekstiler, jern og dampkraft (1787-1800), den andre til utbygging av verdens jernbanenett (1843-1957), og den tredje til elektrisitet, automobiler og kjemiske produkter (1898-1911). Ifølge teorien må vi nå anta at en »4. industriell revolusjon« er i emning, knyttet til mikro-elektronikk, kommunikasjoner, bio-teknologi, roboter og nye syntetiske materialer.

Enhver får tro om dette hva han vil. For meg er det en uakseptabel tanke at den økonomiske utvikling i verden beherskes av mekaniske bølgebevegelser, utilgjengelige for styring. Og hvorfor skulle tekniske innovasjoner melde seg i bølger med 50-60 års mellomrom? Ville det ikke være en langt mer nærliggende hypotese å anta at oppfinnelser og innovasjoner kommer i form av en kontinuerlig, men kanskje tilfeldig strøm?

Hvis vi må forkaste langtidsbølgeteorien, har sosialøkonomien, såvidt jeg forstår, ingen enkel og lettfattelig forklaring å gi på de siste 50-60 års sterkt varierende økonomiske historie. Det gjenstår da to muligheter.

Den ene mulighet er å oppfatte hendelsesforløpet som et resultat av enkeltstående, mer eller mindre tilfeldige episoder og politiske beslutninger. Men å tolke historien på denne måten er lite tilfredsstillende: Hvorfor skulle et spill av tilfeldigheter resultere i lange årrekker med skarpt atskilte gode og dårlige tider?

Den annen mulighet er at forklaringen kan være å finne i endringer over tiden i hva vi kan kalle »det økonomiske miljø«. Jeg tar begrepet »miljø« i vid betydning og lar det innbefatte (i) de institusjoner og det regelverk som danner rammen for økonomisk samkvem, (ii) politiske prioriteringer og holdninger, (iii) økonomiens måte å reagere på, stilt overfor påvirkninger av ulike slag.

Det er i utgangspunktet tenkbart at »det økonomiske miljø« har endret seg fra 1930-årene til 1950/60-årene og fra 1950/60-årene til 1970/80-årene på en systematisk måte, slik at vi i disse endringer kan finne forklaringen på de tre perioders meget ulike veksterfaringer.

Det er ikke vanskelig å stille opp lister over slike endringer. For eksempel:

Det internasjonale betalingssystem

1930-årene: Gullstandardsystem som etter hvert brøt sammen. Konkurrerende devalueringer. Omfattende likviditets- og betalingskriser i flere industriland.

1950/60-årene: Faste valutakurser. Ordnet likviditetstilførsel i regi av IMF.

1970/80-årene: Flytende valutakurser. Konkurrerende devalueringer. Likviditets- og betalingskriser, denne gang i viktige U-land.

Det internasjonale handelssystem

1930-årene: Handelskrig. Tollsats for høyes, og kvantitative restriksjoner innføres.

1950/60-årene: Gradvis sterk nedbygging av tollgrenser. Markedsdannelser av ulike slag.

1970/80-årene: Tendenser til handelsrestriksjoner, men internasjonalt samarbeid holder utviklingen under kontroll.

Råvaremarkeder. Arbeidsmarked

1930-årene: Sterkt prisfall på industrielle råvarer og jordbruksprodukter. Til dels fall i nominelt lønnsnivå, alvorlige sosiale konflikter.

1950/60-årene: Statlige støttetiltak holder jordbruksprisene oppe. Svakt (relativt) prisfall på andre råvarer. Sterke fagforeninger; ingen fleksibilitet nedover i lønningene.

1970/80-årene: Oljeprissjokk. Støtten til jordbruket opprettholdes. Arbeidsmarkedet karakteriseres av inflasjonsdrivende lønnsøkninger.

Økonomisk teori og politikk

1930-årene: Stabile valutakurser et viktig politisk mål. Læresetninger fra klassisk økonomisk teori og bekymringer for den økende statsgjeld preger den politiske tenkning. Passiv holdning til arbeidsløshetsproblemer.

1950/60-årene: Full sysselsetting gis prioritet. Keynes-inspirert tro på at statlig motkonjunkturpolitikk i form av etterspørselsregulering er påkrevet og mulig.

1970/80-årene: Bekjempelse av inflasjonen gis prioritet. Læresetninger fra monetaristisk og ny-klassisk teori konkurrerer med Keynes'ske ideer, og resulterer i tvil om hensiktsmessigheten av å angripe den økende arbeidsløshet fra etterspørselssiden. Reduksjon av underskuddene på statsbudsjettet oppfattes i viktige land som en nødvendig forutsetning for å få økonomien på rett kjøl.

Listen over slike miljøfaktorer kan forlenges. Kandidater er for eksempel: Framvoksteren av velferdsstaten; størrelsen av de offentlige budsjetter; vekslende

bruk av finanspolitiske og pengepolitiske virkemidler; strukturproblemer i næringslivet; forholdet mellom I-land og U-land.

Ved å plukke poenger fra en slik liste over »vekslinger i det økonomiske miljø« er det ikke vanskelig å gi grunner for at den økonomiske utvikling måtte bli forskjellig i hver av de tre perioder. Mer tvilsomt er det om listen også vil kunne gi svar på hvorfor 30-årene nødvendigvis måtte bli dårlige, 1950/60-årene lykkelige og 1970/80-årene på nytt problemfylt. Hvilke uheldige omstendigheter plaget verden i 1930-årene og 1970/80-årene, men manglet i de mellomliggende år? Hva var de utslagsgivende faktorer?

På disse spørsmål vil økonomene neppe noen gang kunne gi et entydig svar. Personlig vil jeg søke mye av forklaringen i den positive holdning til makroøkonomisk styring som karakteriserte 1950/60-årene, men som manglet i 1930-årene og som var sterkt svekket i 1970/80-årene. Men det må også ha vært trekk i »det økonomiske miljø« som gjorde styring enklere i perioden 1950-1970 enn både før og siden.

Kommentarer til figurene 1-7

Definisjoner:

Bruttonasjonalprodukt: Gross Domestic Product (OECD's def.).

Industriproduksjon:

1929-1939: Total industry, including mining, building and construction, electricity.

1972-1983: Manufacturing.

Arbeidsløshetsprosent: Unemployment as a Percentage of the Total Labour Force.

Eksportvolum: Merchandise Exports (excluding export of services).

Kilder (se spesielt om Vest-Europa nedenfor):

Seriene for *bruttonasjonalprodukt*, *arbeidsløshetsprosent*, *eksportvolum* og *konsumprisindeks* er for årene 1928-1939 og 1972-1979 i alminnelighet hentet fra Maddison (1982). Tall for 1980-1983 er tatt fra OECD's publikasjoner med unntak av eksporttall for Danmark, Norge og Sverige som er hentet fra nasjonale kilder. Kjeding og omregning til nye basisår ved Statistisk Sentralbyrå, Oslo.

Seriene for *industriproduksjonen* er for årene 1929-1939 hentet fra League of Nations: Statistical Yearbook (forskjellige årganger). Tall for årene 1972-1983 er tatt fra OECD's publikasjoner unntatt tallene for Danmark som gjelder omsetningen (ikke produksjonen) og som er hentet fra nasjonale kilder. Kjeding og omregning til nye basisår ved Statistisk Sentralbyrå, Oslo.

Spesielt om tallene for Vest-Europa:

1928-1939: Tallene for *bruttonasjonalprodukt, arbeidsløshetsprosent, eksportvolum og konsumpriser* er beregnet av Statistisk Sentralbyrå, Oslo, som et uveiet aritmetisk gjennomsnitt av tall for 12 vest-europeiske land (Belgia, Danmark, Finland, Frankrike, Italia, Nederland, Norge, Sveits, Sverige, Tyskland, U.K. og Østerrike). Tallene for de enkelte land er hentet fra Maddison (1982). Tall mangler for noen land i noen år.

Tallene for *industriproduksjon* er beregnet som aritmetisk gjennomsnitt av tall for 6 vest-europeiske land utenom Norden (Belgia, Frankrike, Italia, Nederland, Tyskland og Storbritannia).

1972-1983: Alle tall refererer seg til OECD-Europa.

Litteratur

Maddison, Angus 1982. *Phases of Capitalist Development*, Oxford.

Utne, Amund 1984. The EFTA countries' Export Performance for Manufactured

Goods 1970-1982. *European Free Trade Association, Occasional Paper no 7*. Geneva (mimeographed).

Spesielt om tallene for Vest-Europa:

1928-1939: Tallene for *bruttonasjonalprodukt, arbeidsløshetsprosent, eksportvolum og konsumpriser* er beregnet av Statistisk Sentralbyrå, Oslo, som et uveiet aritmetisk gjennomsnitt av tall for 12 vest-europeiske land (Belgia, Danmark, Finland, Frankrike, Italia, Nederland, Norge, Sveits, Sverige, Tyskland, U.K. og Østerrike). Tallene for de enkelte land er hentet fra Maddison (1982). Tall mangler for noen land i noen år.

Tallene for *industriproduksjon* er beregnet som aritmetisk gjennomsnitt av tall for 6 vest-europeiske land utenom Norden (Belgia, Frankrike, Italia, Nederland, Tyskland og Storbritannia).

1972-1983: Alle tall refererer seg til OECD-Europa.

Litteratur

Maddison, Angus 1982. *Phases of Capitalist Development*, Oxford.

Utne, Amund 1984. The EFTA countries' Export Performance for Manufactured

Goods 1970-1982. *European Free Trade Association, Occasional Paper no 7*. Geneva (mimeographed).